

مقایسه چاپ آفاق از کتاب جمال الاسبوع با چاپ منشورات الرضی بر پایه مقابله

حامد متوادی^۱

چکیده

میراث علمی گذشتگان در طول سالیان متمادی و بر اثر نسخه‌برداری‌های متعدد از آسیب‌های متنی مصون نبوده است. یکی از پژوهش‌های متن محور جهت رفع آسیب‌های متنی و دستیابی به متون اصلی، مقابله نسخه‌های چاپ شده است. برخی از نسخه‌های چاپ شده به دفعات مورد تحقیق پژوهشگران قرار گرفته‌اند و مقابله این نسخ به معرفی چاپ‌های ارزنده از حیث تحقیق کمک می‌کند. سید ابن طاووس از دانشمندان پرتلاشی است که در حوزه دعا تألیفات ارزشمندی به جای گذاشته و این آثار همواره مورد توجه عالمان و مردم بوده است. کتاب جمال الاسبوع با موضوع اعمال، نمازها و دعاهای ویژه ایام هفته یکی از نگاشته‌های سید ابن طاووس است. نگاشته حاضر برای نخستین بار دو نسخه مشهور از این کتاب را با روش مقابله بررسی کرده و آسیب‌های متنی آن را دسته‌بندی می‌کند.

کلیدواژه‌ها

سید ابن طاووس، مقابله متون حدیثی، متن پژوهی، علوم حدیث

درآمد

تلاش برای نسخه‌برداری و تکثیر متون در گذشته با محدودیت‌هایی همراه بوده و از این جهت نسخه‌های چاپی همواره دستخوش آسیب‌های متنی بوده است. تصحیف و افتادگی حروف یا کلمات نمونه‌هایی از آسیب‌های متون حدیثی است. گاهی تفاوت‌های به‌وجود آمده در متون حدیثی به‌گونه‌ای است که مفهوم و برداشت نادرستی را به مخاطبان منتقل می‌کند. با روش «مقابله» علاوه بر کشف تفاوت‌های متنی نسخ، می‌توان متن اصلی را بازسازی کرد. این نوع پژوهش به مصون ماندن

۱. پژوهشگر مؤسسه میراث کتاب و سنت، قم.

متون حدیثی از آسیب‌های احتمالی کمک می‌کند. در پژوهش پیش رو دو چاپ مختلف از کتاب جمال الاسبوع بکمال العمل المشروع بررسی شده و تفاوت‌های متنی آن بصورت دسته بندی ارائه می‌شود. کتاب جمال الاسبوع بکمال العمل المشروع مجموعه‌ای از دعاها، اذکار و زیارت‌های معصومان علیهم‌السلام را دربر دارد که سید ابن طاووس آن را گردآوری کرده است. در این کتاب به جز فصل اول که درباره نماز هدیه به ارواح چهارده معصوم علیهم‌السلام است، بقیه ابواب، به ایام هفته اختصاص دارد. ذکر اعمال، نمازها و دعاها مختص ایام هفته از ویژگی‌هایی است که موجب اقبال عمومی به این اثر گشته و زمینه چاپ‌های مختلفی آن را فراهم آورده است. این چاپ‌ها به دلیل بهره‌گیری از نسخه‌های مختلف خطی، با یکدیگر تفاوت دارد. شناخت این تفاوت‌ها زمینه بهره‌گیری بهتر از چاپ‌ها را فراهم می‌کند. در این نگاشته، چاپ مؤسسه آفاق و منشورات الرضی (دار الرضی) به روش مقابله با یکدیگر مقایسه می‌شود. نسخه الکترونیکی کتاب جمال الاسبوع در نرم‌افزارهای «مکتبه اهل البیت علیهم‌السلام» با چاپ آفاق و «جامع الاحادیث» با چاپ دار الرضی قابل دسترسی است اما مقاله کنونی از کتاب مطبوع استفاده کرده تا آسیب‌های این دو نرم‌افزار، به نگاشته حاضر سرایت نکند.

الف) فهرست نسخه‌های خطی جمال الاسبوع

در فهرستگان نسخ خطی ایران (فنخا) یازده نسخه از کتاب جمال الاسبوع معرفی شده است.^۲ با توجه به اطلاعات موجود در فنخا، شش مورد از این دست‌نوشته‌ها، تصحیح شده است. منظور از تصحیح در نسخه‌های خطی آن است که کسی دست‌نوشته را با متن اصلی آن مقابله کرده و خطاهای احتمالی را تصحیح نموده، جافتاگی‌ها را جبران کرده و احیاناً چیزهای دیگری هم در حاشیه آورده است. بنابراین، تحقیق کتاب بر اساس نسخه‌های دارای تصحیح اولویت دارد.

ردیف	محل نگهداری	ش نسخه	تاریخ کتابت	تعداد برگ	کاتب	وضعیت تصحیح
۱	قم: مرکز احیاء	۴۱۵۱	۱۰۷۸ق	۲۱۰	محمد باقر	دارد
۲	قائن / جعفریه	۱۴۵/۱	۱۰۸۹ق	۹۳	ذکر نشده	ندارد
۳	قم / گلپایگانی	۲۷/۲۲۰-۵۵۵۰	قرن ۱۲	۷۴	ذکر نشده	ندارد

ندارد	ذکر نشده	۲۸۱	قرن ۱۲	۶۰۱	مشهد/ مدرسه امام هادی <small>علیه السلام</small>	۴
دارد	ذکر نشده	۲۴۹	۱۲۷۲ق	۱۴۱	نجف آباد: حججی	۵
ندارد	قاسم بن احمد بن سید صالح بن سید قاسم بن سید محمد فحام حسینی نجفی	۱۷۲	۱۲۸۶ق	۵۳۸	مشهد/ گوهرشاد	۶
دارد	محمد حسینی	۲۲۹	۱۲۸۹ق	۳۶۶۰/۱	قم: مرکز احیاء	۷
دارد	ذکر نشده	۷۳	قرن ۱۴	۱۱۹۴۷/۱	قم: مرعشی	۸
دارد	حسن بن محمد باقر حایری اصفهانی	۱۹۵	۱۳۰۷ق	۳۴۸۵۳	مشهد: رضوی	۹
دارد	عبدالله بن میرزا مهدی جیلانی	۱۳۹	۱۳۱۰ق	۲۳۱۱	قم: مرکز احیاء	۱۰
ندارد	شیخ عباس محدث قمی	۱۷۰	۱۳۲۹ق	۱۶۹۷	قم: فیضیه	۱۱

ب) ویژگی های کلی جمال الاسبوع چاپ شده

چاپ آفاق با تحقیق آقای جواد قیومی جزه ای اصفهانی سال ۱۳۷۱ ه.ش منتشر شده است. محقق در مقدمه کتاب بیان کرده علیرغم جست و جوی بسیار، تنها از یک نسخه خطی برای تحقیق استفاده کرده و آن به خط اسدالله بن محمد کاظم موسوی خوانساری بوده که این نسخه در سال ۱۳۲۹ ه.ق نگارش شده (شماره ۱۱ جدول) و چاپ سنگی آن نیز یک سال بعد یعنی در سال ۱۳۳۰ ه.ق به انتشار رسیده است. البته ظاهراً جست و جوی محقق کتاب کافی نبوده و ادعای وی قابل نقد است؛ چراکه طبق جدول بالا، نسخه های دیگری در آن زمان وجود داشته و محقق از دستیابی به آنها غافل بوده است. اما یکی از ضعف هایی که در چاپ منشورات دار الرضی به چشم می خورد، نداشتن مقدمه محقق در ابتدای کتاب است که باعث مجهول ماندن هویت محقق است. البته در خاتمه کتاب نامی

از علم الهدی نقوی کابلی برده شده است که به نظر می‌رسد وی بعد از حاشیه و تعلیقه کتاب، آن را در سال ۱۳۳۰ ه.ق به چاپ رسانده است.^۳ بنابراین می‌توان گفت چاپ منشورات الرضی دارای تحقیق است و تحقیق آن را علم الهدی نقوی کابلی انجام داده است و با توجه به اینکه هردو چاپ از یک نسخه برای تحقیق استفاده کرده است، به نظر می‌رسد تفاوت‌های موجود مربوط به محققان کتاب است.

ج) تفاوت‌های دو چاپ در عناوین فصل‌ها

با بررسی فصل‌بندی و عناوین فصل‌ها، تفاوت‌چندانی در این دو چاپ یافت نشد؛ بنابراین، معلوم می‌شود که عناوین فصل‌ها از سوی مؤلف داده شده است. هردو چاپ دارای چهل و نه فصل و ترتیب عناوین در هردو چاپ یکسان است. درج و سقط و نیز جایگزینی حروف، کلمات و گاهی عبارات در عناوین برخی از فصل‌ها به چشم می‌خورد که به نظر می‌رسد این تفاوت‌ها مربوط به مستنسخ باشد. در جدول زیر تفاوت‌های موجود در عناوین فصل‌ها به صورت برجسته و خطدار مشخص شده است.^۴

ردیف	شماره فصل	چاپ آفاق	چاپ منشورات الرضی	نوع تفاوت
۱	۶	من اختیاره للسفر <u>كما</u> رویناه (ص ۱۱۵)	و <u>أنا</u> مختار للسفر <u>بما</u> رویناه (ص ۱۶۹)	جایگزینی
۲	۱۲	فی زیادة <u>دعوات</u> و عبادات لیلة الجمعة (ص ۱۲۵)	فی زیادة <u>مهمات</u> و عبادات لیلة الجمعة (ص ۱۸۵)	جایگزینی
۳	۲۶	فیما نذکره من زیارة جامعة مختصرة للنبی و الأئمة صلوات الله علیهم أجمعین فی یوم الجمعة و فضل الصلاة علیهم و <u>معناها</u> . (ص ۱۵۳)	فیما نذکره من زیارة جامعة مختصرة للنبی و الأئمة صلوات الله علیهم أجمعین فی یوم الجمعة و فضل الصلاة علیهم. (ص ۲۳۱)	درج و سقط

۳. ص ۵۴۱.

۴. در جدول‌های دیگر نیز تفاوت‌ها به همین شیوه برجسته و خطدار نشان داده می‌شوند.

درج و سقط	فيما نذكره من صفات أربع صلوات لمولاتنا فاطمة بنت رسول الله ﷺ في يوم الجمعة. (ص ٢٦٣)	فيما نذكره من صفات أربع صلوات لمولاتنا فاطمة بنت رسول الله ﷺ في يوم الجمعة و صلوات و دعوات للائمه من ذريتها <small>عليهم السلام</small> (ص ١٧١)	٢٩	٤
درج و سقط	فيما نذكره من أربع صلوات و دعوات مختارات في يوم الجمعة (ص ٣٢٦)	فيما نذكره من أربع صلوات و دعوات مختارات <u>للحاجات</u> في يوم الجمعة (ص ٢٠٦)	٣٥	٥
درج و سقط	فيما نذكره من دعاء في يوم الجمعة بغير صوم و لا صلاة (ص ٣٤٦)	فيما نذكره من دعاء في يوم الجمعة بغير صوم و لا صلاة <u>للحاجة و الامان من كل مكروه</u> (ص ٢١٨)	٣٧	٦
درج و سقط	فيما نذكره من تمام رواية نافلة الجمعة المتضمنة لتأخر ست ركعات <u>تصلي</u> بعد ظهر يوم الجمعة (ص ٤٣٦)	فيما نذكره من تمام رواية نافلة الجمعة المتضمنة لتأخر ست ركعات بعد ظهر يوم الجمعة (ص ٢٦٩)	٤٤	٧
جایگزینی	فيما نذكره من صلاة ركعتين للأمان يو من الجمعة إلى الجمعة بعد صلاة الظهر يوم الجمعة (ص ٤٣٩)	فيما نذكره من صلاة ركعتين للأمان <u>من</u> الجمعة إلى الجمعة بعد صلاة الظهر يوم الجمعة (ص ٢٧١)	٤٥	٨
درج و سقط	فيما نذكره من صلاة <u>العصر</u> ركعتين بعد العصر من يوم الجمعة و فضلها	فيما نذكره من صلاة ركعتين بعد <u>صلوة العصر</u> من يوم الجمعة و فضلها	٤٨	٩

درج و سقط	فیما نذکره من ترتیب نوافل الجمعة بالرواية التي تقدم منها اثنتی عشرة غیر رکعتی قبل صلاة الظهر و یؤخر منها ست رکعات یصلیها بین الظهرین ذکر ما نورده من الرواية بذلك	فیما نذکره من ترتیب نوافل الجمعة بالرواية التي تقدم منها اثنتی عشرة <u>رکعة غیر رکعتی قبل</u> صلاة الظهر و یؤخر منها ست رکعات یصلیها بین الظهرین ذکر ما نورده من الرواية بذلك	۴۰	۱۰
-----------	---	--	----	----

د) تفاوت‌های دو چاپ در ارائه متن

۱. جایگزینی

برخی واژگان و جمله‌های موجود در این دو چاپ با یکدیگر متفاوت است و اغلب این تفاوت‌ها در پاورقی طبع آفاق تذکر داده شده است. ابتدا تفاوت‌هایی که مربوط به جایگزینی حروف و کلمات است در جدول زیر گزارش می‌شود:

ردیف	شماره فصل	چاپ آفاق	چاپ منشورات الرضی
۱	۳	فَأَخَذَنِي مَا تَقَدَّمَ (ص ۳۵)	فَأَخَذَ فِيَّ مَا تَقَدَّمَ (ص ۲۵)
۲	۳	أَنِّي طَاهِرٌ بَوْلًا يَتِيكَ (ص ۳۹)	أَنِّي طَاهِرٌ بَوْلًا يَتِيكَ (ص ۳۲)
۳	۴	ذَلَّتْ لَهُ الْجِبَالُ (ص ۵۵)	ذَانَتْ لَهُ الْجِبَالُ (ص ۶۳)
۴	۴	فَأَنْتَ لَطِيفٌ تَجُودُ بِرَحْمَتِكَ عَلَى الْمُسْرِفِينَ (ص ۶۱)	فَأَنْتَ لَطِيفٌ بِجُودِكَ وَ بِرَحْمَتِكَ عَلَى الْمُسْرِفِينَ (ص ۷۴)
۵	۴	كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهَا (ص ۷۵)	كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمْ (ص ۹۹)
۶	۴	وَ أَنْ تَرَزُقْنِي عَافِيَةَ الْعَاجِلَةِ (ص ۶۵)	وَ أَنْ تَرَزُقْنِي عَافِيَةَ الْعَاجِلَةِ (ص ۸۰)
۷	۴	مَا افْتَرَضْتَ عَلَيَّ لِلْأَبَاءِ وَ الْأُمَّهَاتِ وَ وَاجِبُهُمْ (ص ۶۸)	مَا افْتَرَضْتَ عَلَيَّ لِلْأَبَاءِ وَ الْأُمَّهَاتِ وَ وَاجِبُهُمْ (ص ۸۶)

وَ خَيْرَ أَيَّامِي يَوْمَ أَلْفَاك ° (ص ۹۲)	وَ خَيْرَ أَيَّامِي يَوْمَ أَلْفَاك (ص ۷۱)	۴	۸
وَ أَحْمِلْ لَهَا مِنْكَ النَّظَرَ (ص ۶۰)	وَ أَحْمِلْ لَهَا مِنْكَ النَّظَرَ (ص ۵۳)	۴	۹
وَ يَكْتُبُ مَكَانَهُ سَعِيدًا (ص ۹۸)	وَ يَكْتُبُ مَكَانَهُ سَعَادَتَهُ (ص ۷۵)	۴	۱۰
وَ يَأْتِي مَرَّةً قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (ص ۱۰۴)	وَ مَا تَبِي مَرَّةً قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (ص ۷۸)	۴	۱۱
أَسْأَلُكَ بِحَقِّكَ الْعَظِيمِ (ص ۱۱۷)	أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الْعَظِيمِ (ص ۸۴)	۴	۱۲
مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْأَجْرِيُّ (ص ۱۳۶)	مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْأَجْرِيُّ (ص ۹۵)	۴	۱۳
عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ (ص ۱۳۶)	عَنْ أَبِي حَفْصٍ عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ (ص ۹۵)	۴	۱۴
عَلَى بْنِ الْحُسَيْنِ (ص ۱۴۳)	عَلَى بْنِ الْحُسَيْنِ (ص ۹۹)	۴	۱۵
وَ لَمْ يَكْتُبْ عَلَيْهِ حَظِيئَةَ السَّنَةِ (ص ۱۴۹)	وَ لَمْ يَكْتُبْ عَلَيْهِ حَظِيئَةَ الْبِتَّةِ (ص ۱۰۲)	۴	۱۶
يَا أَغْدَلَ الْفَاضِلِينَ (ص ۱۶۵)	يَا أَغْدَلَ الْفَاضِلِينَ (ص ۱۱۲)	۵	۱۷
سَهْلُ بْنُ حِيَانَ (ص ۱۸۴)	سَلْمَةُ بْنُ حِيَانَ (ص ۱۲۴)	۱۱	۱۸
وَ لَا تَطْمَعِ (ص ۲۰۰)	وَ لَا تَطْمَعَنَّ (ص ۱۳۴)	۱۵	۱۹
أَبِي بَصِيرٍ (ص ۲۲۱)	أَبِي نَصْرٍ (ص ۱۴۷)	۲۰	۲۰
لَا يَيْسُطُونَ (ص ۲۲۴)	لَا يَهْبِطُونَ (ص ۱۴۹)	۲۱	۲۱
عَلَى بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْفَضَالِ (ص ۲۲۷)	عَلَى بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْفَضَالِ (ص ۱۵۱)	۲۴	۲۲
اللَّهُمَّ كَمَا دَعَوْتُكَ لِنَفْسِي (ص ۲۹۳)	اللَّهُمَّ كَلِمًا... (ص ۱۸۷)	۳۰	۲۳

زيد بن اسامة الشحام (ص ٢٣٤)	زيد ابى اسامة الشحام (ص ١٥٥)	٢٦	٢٤
اللَّهُمَّ إِنِّي أَفْتِيحُ الثَّنَاءَ (ص ٢٩٤)	اللهم انى افتتح القول (ص ١٨٨)	٣٠	٢٥
إِذَا صَبَرْتُ إِلَى دَارِ الْبَلَاءِ (ص ٣١٤)	إِذَا صَبَرْتُ إِلَى دَارِ الْبَلَى (ص ١٩٩)	٣١	٢٦
كَفَلْتُكَ دُنُوبِي وَ دُيُونَ خَلْقِكَ (ص ٣١٩)	كَفَلْتُكَ دِيُونِي وَ دُيُونَ خَلْقِكَ (ص ٢٠١)	٣١	٢٧
عن الحسين عن اخيه عن الحسن بن على بن يقطين (ص ٣٦٩)	عن الحسن عن اخيه الحسين بن على بن يقطين (ص ٢٣٠)	٣٩	٢٨
لن تقدر عليه (ص ٣٧٢)	لن تقدر عليه (ص ٢٣)	٣٩	٢٩
لن تقدر عليه (ص ٣٨٦)	لن تقدر عليه (ص ٢٤٠)	٣٩	٣٠
و ان تبارك عليهم بافضل بركاتك (ص ٣٨٧)	و ان تبارك على محمد و آل محمد بافضل بركاتك (ص ٢٤٠)	٣٩	٣١
لمنازل اليقين (ص ٣٩٩)	لمنازل المتقين (ص ٢٤٧)	٤٠	٣٢
فلن اعود لشيء (ص ٤١٤)	فلن اعود فى شيء (ص ٢٥٦)	٤٣	٣٣
أَوْ بَرَأْتَهُ أَوْ أَنْشَأْتَهُ (ص ٤٧٠)	و بَرَأْتَهُ و أَنْشَأْتَهُ (ص ٢٨٧)	٤٧	٣٤
و نُورِ الْهَدَى وَ مَعْدِنِ الْهَدَى (ص ٤٩١)	و نُورِ الْهَدَى وَ مَعْدِنِ الْوَفَى (ص ٢٩٩)	٤٧	٣٥
إِنَّ فِي الْعُرْفَةِ ابْنَةً لَا تَدَعُ (ص ٤٩٦)	إِنَّ فِي الْعُرْفَةِ ابْنَتَهُ (ص ٣٠٢)	٤٧	٣٦
وَ أَهْلِكَ بِعَدْلِهِ كُلِّ جَائِرٍ (ص ٥٠٤)	وَ أَهْلِكَ بِعَدْلِهِ كُلِّ جَائِرٍ (ص ٣٠٦)	٤٧	٣٧
و لا عاجز لما (ص ٤٢٦)	و لا عاجز عما (ص ٢٦٤)	٤٣	٣٨
مَنْ أَرَادَ أَنْ يَخْمَلَ لَهُ (ص ٤٤٠)	مَنْ أَرَادَ أَنْ يَخْبِلَ لَهُ (ص ٢٧١)	٤٦	٣٩

۴۰	۱۷	إِخْبَاتِ الْمُتَّبِعِينَ (ص ۱۴۰)	اجْتِنَابِ الْمُتَّبِعِينَ (ص ۲۰۹)
۴۱	۳۱	تَفَضَّلَ عَلَيَّ بِرَحْمَتِكَ وَ جُودِكَ وَ تَوَخَّدَتَنِي بِنَظْرِكَ (ص ۱۹۵)	تَفَضَّلَ عَلَيَّ بِرَحْمَتِكَ وَ جُودِكَ وَ تُوَجِّدَتَنِي بِنَظْرِكَ (ص ۳۰۷)
۴۲	۳	بِحَقِّ ابْنِ عَمِّكَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ وَ عَلَيكُمْ أَجْمَعِينَ.	بِحَقِّ ابْنِ عَمِّكَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ وَ عَلَيهِمْ أَجْمَعِينَ

نکته قابل ذکر اینکه موارد اندکی از این تفاوت‌ها در چاپ منشورات الرضی و در حاشیه کتاب، توسط محقق تذکر داده شده است؛ مانند کلمه‌های «لما»، «يَحْمَلُ»، «اجْتِنَابِ»، «تُوَجِّدَتَنِي» و نیز «عَلَيْهِمْ» در ردیف‌های ۳۸ تا ۴۲ جدول بالا که در حاشیه کتاب منشورات الرضی به وجه دیگر این کلمه‌ها اشاره شده است.

۲. درج و سقط

یکی دیگر از ویژگی‌های چاپ آفاق این است که محقق کتاب علت افزودن برخی از عبارات را نیز در پاورقی ذکر می‌کند؛ مانند عبارت «رکعتان أخران» که در ابتدای دعای یوم الخمیس قبل از ذکر سند اضافه شده است^۶ که محقق بیان می‌کند دلیل این افزونه، تطبیق با کتاب مصباح المتهدجد بوده است. در جدول زیر موارد درج و سقط گزارش می‌شود:

ردیف	شماره فصل	چاپ آفاق	چاپ منشورات الرضی
۱	۳	وَ اجْعَلْ صَلَوَاتِكَ وَ صَلَوَاتِ مَلَائِكَتِكَ الْمُقْرَبِينَ وَ أَنْبِيَائِكَ الْمُرْسَلِينَ (ص ۳۷)	وَ اجْعَلْ صَلَوَاتِكَ وَ صَلَوَاتِ مَلَائِكَتِكَ وَ أَنْبِيَائِكَ وَ الْمُرْسَلِينَ (ص ۳۹)
۲	۳	بِمَنْزِلَتِهِ عِنْدَكُمْ (ص ۳۷)	مَنْزِلَتِهِ عِنْدَكُمْ (ص ۳۹)
۳	۴	رَبِّ أَنْتَ الْمُعْبُودُ وَ أَنْتَ الْمَسْئُولُ وَ أَنْتَ الْمُطَاعُ (ص ۴۸)	رَبِّ أَنْتَ الْمُعْبُودُ وَ أَنْتَ الْمُطَاعُ (ص ۴۹)

سُبْحَانَ ذِي الْجَلَالِ الْعَظِيمِ (ص ۱۱۷)	سُبْحَانَ ذِي الْجَلَالِ الْبَازِخِ الْعَظِيمِ (ص ۸۴)	۴	۴
مَسْئَلَةُ السَّائِلِ (ص ۱۳۳)	مَسْئَلَةُ سَائِلٍ (ص ۹۳)	۴	۵
فَقَدْ دَعَوْتُ (ص ۱۱۴)	فَقَدْ دَعَوْتُكَ (ص ۸۳)	۴	۶
يَا مَنْ لَا يَعْلَمُ كَيْفَ هُوَ أَحَدٌ إِلَّا هُوَ حَيْثُ هُوَ (ص ۱۱۸)	يَا مَنْ لَا يَعْلَمُ كَيْفَ هُوَ وَ حَيْثُ هُوَ (ص ۸۵)	۴	۷
بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ الصَّلَاةِ (ص ۳۲۳)	بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ (ص ۲۰۴)	۳۳	۸
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَلَى أُمَّةِ الْمُسْلِمِينَ (ص ۴۷۹)	اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى أُمَّةِ الْمُسْلِمِينَ (ص ۲۹۳)	۴۷	۹
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَلَى إِمَامِ الْمُسْلِمِينَ (ص ۴۷۹)	اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَلَى إِمَامِ الْمُسْلِمِينَ (ص ۲۹۳)	۴۷	۱۰

ردیف سوم و چهارم جدول بالا از مواردی هستند که چاپ منشورات الرضی در حاشیه کتاب به افتادگی آنها اشاره کرده است. در چاپ منشورات الرضی مواردی از تقطیع عبارات نیز دیده می‌شود که در حاشیه کتاب توسط محقق تذکر داده شده است؛ به‌عنوان نمونه، در چاپ آفاق از عبارت «وَمَنْ سَبَّحَ لَكَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ مِنَ الْأُولَىٰ وَ الْأَخْرِينَ»^۷ قسمت آخر آن «مِنَ الْأُولَىٰ وَ الْأَخْرِينَ» در متن چاپ منشورات الرضی وجود ندارد و در حاشیه کتاب اضافه شده است؛ و نیز از عبارت «وَأَصْطَفَيْتَهُ مِنْ خَلْقِكَ وَ أَصْطَفَيْتَهُ عَلَىٰ عِبَادِكَ» قسمت میانی آن «مِنْ خَلْقِكَ وَ أَصْطَفَيْتَهُ» در متن چاپ منشورات الرضی وجود ندارد و در حاشیه کتاب اضافه شده است.

جابه‌جایی یعنی قلب حروف، واژگان و عبارات در این دو چاپ یافت نشد. تفاوت‌های املائی و ویرایشی نیز در این دو نسخه مشاهده شده است.

۷. فصل ۳، چاپ آفاق، صفحه ۳۷ و چاپ م الرضی، ص ۳۹.

۸. فصل ۴۷، چاپ آفاق، ص ۳۰۹ و چاپ م الرضی، ص ۵۰۹.

۵) خطبه و خاتمه

هر دو چاپ دارای خطبه است. چاپ منشورات الرضی دارای ملحقاتی است که پس از اتمام فصل چهل و نهم، این ملحقات اضافه شده است. قبل از بیان ملحقات، خاتمه‌ای در حدود ۹ سطر توسط مؤلف بیان شده است. ملحقات کتاب حدود ۲۶ صفحه و شامل عناوین زیر است:

دعای کمیل در صفحه ۵۴۲، دعای ندبه در صفحه ۵۵۳، ختم کتاب که در صفحه ۵۶۶ توسط محقق نگاشته شده است و نیز دو صفحه پایانی کتاب حبس نامه‌ای است که به نظر ارتباطی با محتوای کتاب ندارد.

نتیجه گیری

همان طور که اشاره شد، به نظر می‌رسد در هر دو چاپ از یک نسخه استفاده شده، با این تفاوت که چاپ آفاق به دلیل استفاده از مصادر مختلف، از اتقان بیشتری برخوردار است. ضمن اینکه چاپ آفاق موارد اختلافی در نسخ و مصادر دیگر را در پاورقی به صورت دقیق تر گزارش می‌کند.